

Joop den Uyl: karakter, mijnsluitingen en politieke sfeer
Door Ellen Langenkamp

Joop den Uyl rolde van de een op de andere dag als wethouder van Amsterdam in de functie van minister van Economische Zaken. In het kabinet-Cals van 1965 hing een prettige, ontspannen sfeer. Het zou een progressief kabinet worden, was iedereen het met elkaar eens, die Nederland op een ander spoor zou zetten in een tijd van toch al wankelende zuilen. Leden konden het goed met elkaar vinden. Biograaf Anet Bleich: 'Onder leiding van Cals, die verguld was met zijn ploeg, kwamen compromissen over het algemeen soepel tot stand. Het was een beetje 'ons kabinet' tegenover een politieke buitenwereld die blijkbaar nog niet helemaal door had wat voor belangrijk werk 'wij' verrichtten'.

Desondanks boekte het kabinet om meerdere redenen steeds minder winst, wat uiteindelijk leidde tot de kabinetsval. Dat leidde weer tot een nieuw kabinet dat de strikte eisen in Den Uyls mijnnota naast zich neerlegde. Geen rustig verloop van de sluitingen maar versnelde sluiting en geen streng beleid voor vervangende werkgelegenheid voor elke mijnwerker. Het schokte Limburg en griefde Den Uyl. Den Uyl in *Twee dingen...*: 'Ik vind dat de mijnsluiting, toen rond 1970 de werkgelegenheidsuitbreiding in Zuid-Limburg ging haperen, vertraagd had moeten worden uitgevoerd [...]. Ik begrijp best dat naarmate meer mijnen dichtgingen de kosten van de overgebleven productie zwaarder ging drukken. Niettemin had men het tempo van de mijnsluitingen moeten vertragen toen men zag dat we in de problemen kwamen' (Kwant & Mathies, 1981, p.38). Den Uyls naam is naderhand altijd verbonden gebleven aan de controversiële sluitingen, maar zelf was hij ervan overtuigd dat als zijn kabinet niét gevallen was de mijnsluitingen veel beter zouden verlopen, omdat hij zich het lot van de Limburgers erg aantrok en nauw samenwerkte met de Limburgse vakbonden, mijndirecties en het bedrijfsleven. Zo stuurde Frans Dohmen hem een grote vaas met bloemen toe naar aanleiding van zijn mijnnota. De vijf redenen waarom het kabinet in 1966 viel en alles anders liep:

1. De opkomst van provo's die zich constant tegen conventies en oorlogen verzetten en opruiing veroorzaakten; protesten, rookbommen tijdens huwelijk Claus en Beatrix en het oprukkende anti-oorlogs- en anti-kapitalistendenkbeeld
2. Huwelijk in 1966 van kroonprinses met voormalige Wehrmacht-officier en (verplicht) lid van de Hitlerjugend Claus von Amsberg (die op aandringen van het kabinet-Cals wel zijn *von* in *van* Amsberg wilde veranderen, maar niet *Claus* in *Klaas*, wat Nederlandse en sympathieker klonk in Nederland dat nog niet over de oorlog heen was en het huwelijk liever niet had)
3. De vrijlating van SD-chef Lages in Amsterdam in 1966, om gezondheidsredenen (kanker)
4. Het voornemen tot verhogen van koning Juliana's jaarinkomen van 2,5 naar 5,2 miljoen gulden in '66, ondanks herhaald aandringen van Den Uyl om dit besluit uit te stellen. PVDA-jong was verbijsterd en kwaad en ook interne partijleden, de provo's en de republikeinen reageerden woedend op het voorstel. Den Uyl stelt bedrukt vast: '*De Telegraaf* heeft een politiek, wij niet meer' (Bleich, 2008, p.211).
5. Het Europese hoofdkwartier van de NAVO, AFCENT, komt in '66 naar Brunssum. Gunstig voor de door de mijnsluitingen geplaagde werkloosheid, volgens het kabinet. Maar de nieuwe NAVO-bevelhebber die mee kwam was Duitser J. von Kielmansegg. Hij had tijdens de oorlog voor de Wehrmacht gediend en een boek geschreven met nazidenkbeelden over joden. Den

Uyl wees zijn kabinet op de heftige reacties die zouden volgen als de man gewoon naar Limburg kwam, en vond dat AFCENT desnoods maar niet naar Nederland kwam als de Duitse regering niet van de man afzag. De regering dreigde de NAVO dat ze anders een eind zouden maken aan de socialistische deelname aan de NAVO.

Richter Roegholt schrijft over die periode in *De Groene Amsterdammer*: 'Er was in de sfeer van dat jaar, met Claus, Lages, Johnson, politiegeweld [...] iets van een herbeleving van de oorlog' (p.213). Oud-schaakkampioen Hein Donner: 'Alles wat er op het ogenblik gebeurt [...] op straat, in het stembokje, in de kerk, zie ik als het loskomen van opgekropte gevoelens die tientallen jaren verdrongen zijn door de Koude Oorlog. Alle veranderingen die men nu wil, hadden al tussen 1945 en 1950 ingevoerd moeten worden' (Ibid). Bleich over die periode: 'Voorlopig leed het kabinet-Cals/Vondeling aan de schizofrenie van vooruitstrevend willen zijn maar tegelijkertijd geen antenne hebben voor de verlangens en gevoeligheden van de protesterende jongeren' (Ibid).

Temidden van al die spanningen deed de PVDA het ook nog eens slecht in de verkiezingen, en uiteindelijk viel het kabinet op 14 oktober 1966 over een motie van KVP-voorzitter Norbert Schmelzer. Hij vond een gat in het begrotingsplan van volgend jaar dat door Vondeling werd gepresenteerd.

Joop den Uyl als vakminister

In het kabinet-Cals is Den Uyl niet de minister die van alle onderwerpen wat af weet en met brede kennis zijn collega's verbaast – "Wel voelde hij zich als afgestudeerd econoom op Economische Zaken als een vis in het water en verdiepte hij zich [...] grondig in alle dossiers" (p.198). Die werklust en interesse voor alles dat speelde op zijn gebied maakte indruk op zijn medewerkers. Het zorgde er ook voor dat hij altijd goede verhoudingen had met zijn staatssecretaris en de ambtenaren van Economische Zaken, 'zonder dat er daarbij sprake was van dat Den Uyl zich door zijn ambtenaren op sleeptouw liet nemen, iets wat zich bij collega Vondeling op Financiën wel geregeld voordeed" (p.198).

De moeilijkste klus voor Den Uyl was de mijnsluitingen. Nieuwe gasbel, overvloedige aanwezigheid van kolen en olie uit het buitenland, afnemende winst, het geloof in kernenergie. Mijndirecties, bonden en oliemaatschappijen waren voorstander van sluiting. "Den Uyl, altijd voor vernieuwing geporteerd, vond dit in essentie een reëel verlangen", maar wilde wel dat het heel strak verliep. De eerste mijnnota met een heleboel 'mitsen en maren' moest daarvoor zorgen. Naast alle eisen die daarin staan was Den Uyl persoonlijk bereid om de mijnen die nog een tijdje open zouden blijven een royale subsidie te geven, wat zorgde voor grote onenigheid met de minister van Financiën Vondeling, die dat absoluut niet zag zitten.

De staatssecretaris en hoofdinspectie van Rijksfinanciën drongen er bij hun minister op aan dat hij zich tegenover Den Uyl sterk moest maken voor versnelde mijnsluitingen en het weigeren van subsidieverlening aan mijnen die nog open bleven. De hoofdinspectie schrijft aan minister Vondeling: 'De huidige arbeidsmarktsituatie in Zuid-Limburg geeft hiertoe naar mijn mening geen aanleiding' (p.200). Den Uyl werd kwaad en ging het conflict aan met Vondeling. Het volgende kabinet-De Jong gaat in 1967 wel over tot versnelde mijnsluitingen en negeert de strikte eis van Den Uyl waarbij hij voor elke sluitende mijn vervangende werkgelegenheid wil zien.

Familieman

Den Uyl had een groot gezin met zes kinderen, maar daar had hij weinig tijd voor. Hij miste nooit een verjaardag en deed mee aan discussies thuis, maar stond 's ochtends standaard heel vroeg op en werkte altijd 's avonds door, vaak ook 's nachts. Hij was ook een hoogdraver, een doordouwer, blijkt uit gesprekken met zijn kinderen. "Ze [beide ouders] zweepten je op", "ze stonden erop dat je je nuttig maakte voor de samenleving". Eén van zijn kinderen vond geschiedenis op school interessant, ze haalde goede punten. "Dan had ik een acht op m'n rapport. En m'n vader zei: 'Een acht voor geschiedenis? Waarom geen negen?'. Het kon altijd beter.

Den Uyl als fractieleider 1967-1973

Als fractieleider was hij volgens Hans van der Doel geweldig. Wel was Den Uyl selectief in wie hij individuele begeleiding wilde geven. Een eerste ontmoeting kon beslissend zijn. 'Er waren mensen die hij duidelijk zag zitten en mensen die hij duidelijk niet zag zitten'. Als je in de eerste categorie zat had je geluk, dan was hij een stimulerend begeleider. Hij berispte nooit. Hij wees je soms wel op je eigen fouten. Als een debat eens niet zoals gewenst liep voor Van der Doel, 'dan liet hij zien hoe ik het de volgende keer nog beter kon doen, in plaats van te zeggen: Klungel, je hebt het verknoeid'. Hij liet je tot eigen conclusies komen en completeerde dat waar nodig. 'Hij zat nooit zijn eigen punten erin te rammen' (Kwant & Mathies, 1981, p110).

Als leider van vergaderingen was Den Uyl dan weer een stuk minder sterk, vindt Van der Doelen. Omdat hij mensen niet kon afremmen. 'hij wilde het ook niet. Dat betekende dus dat vergaderingen konden ontaarden in oeverloze, langdurige monologen [...]. En als daarna Den Uyl aan het woord kwam, was het helemaal niet meer te stuiten. Dan kwam er een ontzettend lang verhaal' (Ibid, p.111). 'Uit het oogpunt van besluitvorming waren het nogal eens slechte vergaderingen. Vaak werden keuzes uitgesteld, te weinig werden bindende beslissingen genomen. Daardoor kreeg je dus in feite een besluitvorming, gebaseerd op de woordvoerder' (Ibid, p.112).

Omgang met anderen

'Joop den Uyl was geen allemansvriend en hij had niet louter vrienden. In de persoonlijke omgang was hij betrekkelijk gereserveerd, vooral geïnteresseerd in mensen met wie hij op een voor hem bevredigend niveau van gedachten kon wisselen' (Bleich, 2008, p.11). Toch was Den Uyl tegelijkertijd heel communicatief en onderhield hij bewust goede contacten met verschillende partijen.

Den Uyl was streng gereformeerd opgevoed en kon maar moeilijk omgaan met de grote maatschappelijke veranderingen waar zijn kabinet-Cals middenin zat en waarin ze de juiste koers moest varen. Vóór de kabinetsformatie en na de val had hij moeite met die nieuwe tijdsgeest en met het inpassen daarvan in zijn politieke keuzes. Toch hielpen de vele, soms verhitte politieke gesprekken aan de ontbijttafel met zijn vooruitstrevende puberdochters hem om die nieuwe tijdsgeest te doorzien, en ook een beetje te aanvaarden. Hij werd er met zijn neus bovenop gedrukt en ging er gaandeweg steeds meer voor openstaan. Hij moest wel, stelt Bleich.

Tom Pauka, politiek adviseur van Den Uyl destijds (en later van andere PvdA-leiders) heeft er een andere mening over. Ja, hij was communicatief sterk en ook had hij een duidelijke visie, maar hij miste elasticiteit in zijn denken (zie boven) waardoor hij constant in uitzichtloze ruzies verzeild raakt. Hij was ook geen manager, hield de boel niet in bedwang (Pauka, 2013, p.44). In 1968 organiseerde Pauka een politiek experiment. Hij liet Den Uyl en andere kopstukken van het PvdA speeches geven,

discussiëren en vragen uit het testpubliek beantwoorden. Dat publiek gaf cijfers. Op de vraag 'Heeft geen belangstelling voor andermans mening' scoorde één deelnemer nogal hoog - Den Uyl. Toen hij dat met Den Uyl besprak, zei hij dat hij altijd na twee woorden wist wat diegene ging zeggen. "Als de ander aan het woord was, poetste hij daarom zijn bril of deed een ander klein huishoudelijk onderhoud. Later zou die houding bekend worden als: 'Joop staat op zenden'. Men ergerde zich daaraan" (Ibid). [zal vast ook een aanwezige karaktertrek zijn geweest rond 1965]. En toch, 'als het proefpubliek kon kiezen naar wie men ging luisteren, dan was Joop favoriet'. Hij had charisma.

Den Uyl over het kabinet-Cals

Kabinet-Cals was volgens Den Uyl behoorlijk gespleten. De voorgaande kabinetten-De Quay en – Marijnen 'droegen nog de stempel van de uitloop van de jaren vijftig, dat van het harmoniemodel, de georganiseerde verhoudingen. In die zin was het kabinet-Cals een overgangskabinet' (De Kwant & Mathies, 1981, p.38).

Bronnen:

Bleich, A. (2008). *Joop den Uyl, 1919-1987: dromer en doordouwer*. Amsterdam: Balans.

Kwant, A. den., & Mathies, E. (1981). *Twee dingen... Joop den Uyl geportretteerd door tijdgenoten*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.

Pauka, T. (2013). *Het geluk van links. Over Joop, Wim, Wouter en de toekomst*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.